

Tragovi zoroastričkog dualizma u Europi (Peisker-Pilarova teorija)

Prema uvriježenom znanju zakona fizike vrijeme je monodromo, jednosmjerno. Obrat ili reverzibilnost vremena nije moguće. Ipak, zahvaljujući ljudskoj sposobnosti pamćenja i logičkoga zaključivanja, moguće je putovati kroz vrijeme unatrag i uskrisiti davno nestale svjetove.

h.

Jan Peisker (1851.—1933.) i Ivo Pilar (1874.—1933.) iznijeli su u svoja dva rada¹ zanimljivu tezu o zoroastričkom dualizmu u vjeri starih Slavena. Prema njihovu mišljenju, u istočnim se Alpama pojavljuju neobična imena brda i pećina: Tvarog/Svarog, kao ime za gore, a Djevin Skok (Jungfernsprung) za pećine. Kod slavenskih naseobina južne Češke mogu se uočiti sljedeća topografija i ortografija: selo Tvarogova, Tvarožna i Svarožyna gora. Kod takvih mjesta redovito se javlja još i ime Teufelsmauer, Strašidelnik, Strašidlo, Deiwelsberg, Koboldstoch. Njemačka se imena pojavljuju kao posljedica kasnije germanizacije tamošnjih Slavena. Prema sačuvanim podacima sunčani bog Svarožić, kojeg su štovali lju-tički Slaveni, s nadimkom Sventovid, imao je veličanstven, od Danaca 1168. razoreni hram Arkonu na otoku Rujani (Rügen) u Istočnome moru (Baltik). O hramu je sačuvano podrobno izvješće očevidaca njegova razorenja (Saks Gramatik i *Knytlinga Saga*).

Filozofima je odavno upalo u oči da je ime boga Sventovida teško, ako je uopće moguće, rastumačiti nekim od slavenskih jezika. Sventovid bi trebao prema svojem značenju biti avestički Spento Vidaevo, doslovno: »sveti protu-deva« ili Devama (zlodusima) neprijateljski svetac. Zahvaljujući arapskom putopiscu Masudiju, do danas nam je ostao sačuvan opis zloduhova svetišta na otoku Rujana iz 943. godine. Zloduh je opisan kao Čarnoglav, sa srebrnim brkom. Njegov kumir stajao je na Crnoj gori, gradini na Crnom jezeru (Herthasee) povrh Teufelsgrunda, na poluotoku Jasmundu, nasuprot hramu Sventovida arkon-skoga na poluotoku Wittow.

Od otoka Rujane u Istočnome moru pa sve do Jadrana, čak do Albanije, nalaze se razasuta zagonetna imena pećina, kao što su Djevin silaz, Djevin skok, Jungfernstieg, Jungfernsprung, Mägdesprung, Skoč-djevojka, Devin i slično. Na te se pećine uvijek veže stereotipna priča o progonjenoj djevojci koja skače s pećine u vodu, da bi spasila svoje djevičanstvo ili se pak utopila. Osobito su

¹ J. PEISKER, »Koje su vjere bili stari Sloveni prije krštenja?«, *Starohrvatska prosvjeta*, Zagreb — Knin, N. S., II, 1928., br. 1-2, 55-86 i I. PILAR, »O dualizmu u vjeri starih Slovjena i o njegovu podrijetlu i značenju«, *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, Zagreb, 1931., Knjiga XXVIII, Svezak 1, 1-86.

brojni takvi romantični »djevini skokovi« u istočnim Alpama. Uz njih se u pravilu nalaze mjesta koja se zovu Himmel, Himmelreich ili stare crkve sv. Vida.

Prema Peisker-Pilarovoj teoriji »djeva« je morala biti neka vrsta zloduha. Naime, *devin* je posvojni pridjev od *deva*, a ta imenica može potjecati samo iz onoga jezika u kojem znači zloduh ili demon. Ta se jezična podudarnost može uočiti samo u Avesti, dakle u spisu napisanom na jeziku vjerskoga reformatora Zaratuštre/Zoroastera. (Pretpostavlja se da je Zaratuštra živio oko 900. godine pr. Kr., ali ima i drugih mišljenja.) Istog su podrijetla i staroindijska riječ *deva* (»bog«) i latinska *divus*. Međutim, u Avesti ona ima sasvim suprotno značenje. Iz tih su činjenica Peisker i Pilar izvukli dalekosežan zaključak: ako riječ »deva« i u staroslavenskom jeziku znači zloduh, onda bi to značilo da su i stari Slaveni morali biti sljedbenici iste vjere kao i antički Iranci. Ali da stvar ne bi bila sasvim jednostavna, treba upozoriti na činjenicu da su uz riječ *deva* (»demon«) Slaveni imali i riječ *dijeva* (netaknuta djevojka). Može se sa sigurnošću pretpostaviti da su Slaveni, dok su bili štovatelji zoroastričkoga kulta, dobro razlikovali te dvije riječi prema njihovu značenju, bez mogućnosti krivoga shvaćanja. Napuštanjem dualističkoga vjerovanja, tj. prihvaćanjem monoteističkog kršćanstva, Slaveni su napustili pojam *deva-zloduh* i zamijenili ga biblijskim *đavao* (*diabolus*). Uslijed toga je *Devin skok* (đavoljev skok) pogrešno preveden kao *Djevin skok* (Jungfernsprung). Iz toga je logično slijedilo da su na mjestima gdje se nalazi Djevin skok (Jungfernsprung i sl.) ili Djevin, Devin, Divin, morali nekad živjeti slavenski zoroastrovci.

Sva staroslavenska dualistička svetišta, tvrde Peisker i Pilar, predočuju nam se kao klanci, i to uski klanci s tri uvijek jednako postavljene kulise: 1. tekuća voda, 2. bogu posvećena gora *lijevo* i 3. zloduhova pećina *desno*. Takav raspored donekle začuđuje jer kod svih Indogermana/Indoeurolpljana vrijedi desna strana kao dobra, a lijeva kao zla. Ali kod svih tih svetišta isti je slučaj kao i kod kršćanskih crkava: za desnu vrijedi ona strana koja leži nadesno od glavnoga, vjerniku sučelice stojećeg oltara. Što je, dakle, subjektivno i geografski lijevo, to je objektivno i liturgijski desno.

Nije rijedak slučaj, dapače može se govoriti o pravilu, da se uz dualističke hramove zoroastričkoga tipa nalaze i lokaliteti koji u svojem imenu sadrže pojam »konj« (Konjsko, Konjščica i sl.). To ne začuđuje već i stoga što je poznato da su zoroastrički svećenici proricali sudbinu na temelju ponašanja svetih konja, tj. bijelih i vranih (crnih), od kojih su prvi bili posvećeni bogu Sventovidu, a drugi zloduhu Devi, koji je često simboliziran u liku troglave nemani. (Azi Dahaka, vrhovni iranski demon bio je — troglav!)

Prema toj shemi mogu se otkriti po svim slavenskim krajevima zoroastrička svetišta, u kojima je utjelovljen Zaratuštrin nauk. Sve svijetlo, dobro i lijepo na svijetu djelo je božje; sve tamno, zlo i ružno zloduhovo je djelo. Bog i zloduh dvojci su nerazdruživo vezani jedan na drugoga sve do sudnjega dana, kada će bog nadvladati zloduha. Toj dualističkoj temeljnoj ideji mora odgovarati i svetiš-

te. Ono mora biti dualistički ustrojeno, tj. mora imati jednu svijetlu i jednu tamnu stranu, koje su vodom razdijeljene. Radi toga je u tu svrhu upotrebljiv samo klanac: lijevo sjedi bog na svijetloj gori, desno čuči zloduh u tmurnoj pećini. Tako izgledaju sva dualistička svetišta u Europi pa, dosljedno tome, tako mora izgledati i njihov prototip u iranskoj pradomovini. To se prasnje svetište nalazi u klanecu Mazdoran (između Irana i Turkomanskih pješčara), koji se već u Ptolomejskoj karti svijeta spominje kao planina Mazdoran oros. Klanec Mazdoran dijeli planinu na dvije pole: lijeva se zove Ki-Mazdoran, gora Mazdoran, a desna Kara-dagh ili Crno brdo. U planini Karadag-Mazdoran izviru mnoge rijeke i čine kulisu potpunom. Starost svetišta može se odrediti prema obliku imena Mazdoran, koje se izvodi od Mazdah Ahura («mudar bog»). Taj oblik dolazi samo u najstarijim avestičkim himnama, koje je Zaratuštra navodno sam ispjevao. U svim ostalim dijelovima Aveste nalazi se bez iznimke oblik Ahuramazda (kasnije: Ormazd). Iz toga slijedi smiona pretpostavka da je svetište Mazdoran utemeljio sam Zaratuštra.

Peisker i Pilar napominju da stari Slaveni nisu bili u potpunom skladu s izvornom Zaratuštrinom vjerom, barem kada je riječ o nezeroasterskom nazivlju njihovih božanstava. Slavenski bog se ne zove Mazdah Ahura, ni Ahuramazda, već Svarog/Tvarog. To je ime izvedeno od *svar*, što u staroarijskom (predavestičkom) jeziku znači »svjetlo«, a avestički *hvare* znači »sunčeva kugla«. Preuzimanje božjeg naziva Svarog potječe iz predavestičkog razdoblja, dakle prije Zaratuštre. Iz toga bi se moglo zaključiti da su već mnogo stoljeća prije Zaratuštre i pojave njegove religije, iranski vjerski utjecaji djelovali na narode koji su nastanjivali Polesje (Brest Litovsk — Kijev), navodnu pradomovinu svih Slavena.

Prema Peisker-Pilarovim istraživanjima, u procesu kristijanizacije kod polapskih Slavena na sjeveru Europe, na Sventovidovo je mjesto došao Sveti Vid (staroslavenski: Sventi Vid). Taj kršćanski svetac, koji je još kao dječak podnio mučeničku smrt pod carem Dioklecijanom, nije svojom osobnošću, nego sličnošću imena, uspio srušiti Sventovida i zauzeti njegovo mjesto, ali samo kao jedan od brojnih svetaca monoteističkoga kršćanstva. Posve sličan proces morao se odigrati i među južnim Slavenima, koji su mnogo ranije došli u doticaj s kršćanstvom. Dokaz za to, drže Peisker i Pilar, jest današnji veliki nimbus sv. Vida (Vidov-dan) i sv. Jurja (Jurjev-dan), koji je grčki pobjednik nad zmajem, zloduhom, đavlom, »devom«, ali i sv. Mihovila.

Još je i danas vidljiva kršćanska nadgradnja, tj. podizanje kapelica i crkvi posvećenih kršćanskim svecima (sv. Vid, sv. Juraj, sv. Mihovil, sv. Blaž), nad nekadašnjim dualističkim svetištima te izgradnja samostana za redovnike-misionare, što potvrđuje da su stari Slaveni, nastanjeni od sjevera do juga europskoga kontinenta, prije pokrštavanja i prihvaćanja monoteizma, bili sljedbenici Zaratuštrini (Sevid Vaćanski u Vaćanima u skradinskoj općini te Sutvid Živogoški i Sutvid Tućepski na Biokovu, makarska općina).

Pilar je, dapače, držao da se i fenomen Crkve bosanske može dovesti u vezu s nekadašnjom dualističkom vjerom starih Hrvata.

Na suvremenoj je znanosti da potvrdi ili odbaci Peisker-Pilarovu teoriju o zoroastričkom dualizmu u staroj slavenskoj vjeri.

• *Zlatko Matijević*